

25-26
mayıs
2016

Uluslararası
Hacı Bayram-ı Velî
Sempozyumu
Bildiriler Kitabı 1

EDİTÖR
PROF. DR. AHMET CAHİD HAKSEVER

ULUSLARARASI
HACI BACI BAYRAM-I VELİ
SEMPOZYUMU BİLDİRİLER KİTABI 1

EDİTÖR
PROF. DR. AHMET CAHİD HAKSEVER

EDİTÖR YARDIMCILARI
DR. MEHMET YILDIZ
HARUN ALKAN

YAYIN KURULU
PROF. DR. ETHEM CEBECİOĞLU
PROF. DR. AHMET CAHİD HAKSEVER
PROF. DR. M. MUSTAFA ÇAKMAKLIOĞLU
DOÇ. DR. VAHİT GÖKTAŞ
YRD. DOÇ. DR. ÖNCEL DEMİRDAŞ
DR. MEHMET YILDIZ
HARUN ALKAN

GRAFİK TASARIM
TAVOOS

UYGULAMA
TAVOOS

BASKI YERİ
ANIL MATBAACILIK, DİKKEN CAD. NO: 244/P 13-14,
TEL: +90 (312) 483 6353, ANKARA

BASKI TARİHİ
30.11.2016

ISBN
978-605-8560-24-6

YAZIŞMA ADRESİ
Kalem Eğitim Kültür Akademisi Derneği, Hacı Bayram Mah
Şeyh İzzettin Sk. No: 9 Ulus/ANKARA Tel: +90 (312) 232 4226;
kalemsempozyum@gmail.com

BAYRAMİLİK-MELÂMİLİK İLİŞKİSİ

The Relations of Bayramiyya with Malamiyya

Yrd. Doç. Dr.

HALİM GÜL

Karabük Üniv. İlahiyat Fakültesi

Tasavvuf Anabilim Dalı

Özet

Tarikatlar, takip ettikleri usul ve yöntem açısından incelendiğinde, aralarında ortak yönler bulunmakla birlikte, bir tarikatı diğerlerinden ayıran, kendilerine has belirli özellikleri de vardır. Hatta bazı kavram ve uygulamalar zikredildiğinde o tarikatlar akla gelmektedir. Mesela, sema ve rabita kavramları zikredildiğinde, ilk kavram, Mevlevileri, ikinci kavram ise, Nakşîleri çağrıştırmaktadır. Çünkü bu iki kavram onlarla özdeşleşmiştir. Fakat şu da bir gerçek ki, benzer uygulamalar farklı terimlerle ifade edilse de diğer tarikatlarda da mevcuttur. Aynı şekilde ilk devre Melâmî lerinden itibaren, tüm Melâmî lerin ayırt edici özellikleri; kendilerine ait kılık, kıyafet edinmemeleri, terbiye usullerini uygulamak için herhangi bir tekke ve zaviye gibi özel mekânlar seçmemeleri gibi vb. uygulamaları akla gelmektedir.

Bu bildirimizde Bayramilik-Melâmilik ilişkisi bağlamında bu iki tasavvuf okulunun tarihi gelişim seyrine değinerek bu ilişkinin hangi düzeyde olduğunu tespit etmeye çalışacağız. Tarihi olarak Melâmilik Bayramilikten önce teşekkül ettiği için önce Melâmilik üzerinde durulacak daha sonra Bayramilik konusu ele alınarak aralarındaki ilişki ortaya konulacaktır.

Anahtar Kelimeler: Bayramilik, Melamilik, Vahdetü'l-Vücûd, Kutub

Abstract:

The sufi orders, when investigated in terms of following procedure and method, with commonalities among them, there are also certain features of their own. Even when some of the concepts and practices are mentioned, that cults come to mind. For instance, when the concepts of sama and rabita are mentioned, the first concept evokes Mawlawiyya and the second does Naqshbandiyya because these two concepts are identified with them. But to tell the truth, although identical practices are expressed in other terms, other denominations are also available. Likewise, as

from the first people from Malamiyya order, distinctive features of them such as acquiring their own dress, selecting special places like takiya and zawiya to implement the decency procedures applications come to mind.

In this statement, the context of Bayramiyya-Malamiyya relations citing the course of historical development of these sufi orders, we will try to determine the relationship in which level. Because Malamiyya order has established before Bayramiyya, firstly Malamiyya will be discussed. After Bayramiyya is secondly dealt with, the relationship between these two sufi orders would be examined.

Keywords: Bayramiyya, Malamiyya, Wâhdat al-wujud (Unity of Existence), Qutb

Melâmîlik

Melâmîlik; melâmet anlayışını benimseyen sufilerin oluşturduğu bir tasavvuf akımı ve tarikattır. Tasavvufî bir kavram olan melâmetin ıstılahî anlamı ise, iyilikleri gizlemek, kötülükleri ve işlediği günahları açığa vurmaktır.¹Buna göre Melâmîliğin temel vasfı, riyadan kaçınmak; gizlilik ve şöhretten sakınma olarak ortaya çıkmaktadır. Melâmî anlayış, kınayanların kınamasından çekinmeden doğru yolda yürümeyi gerektirir. Kınayanın kınamasından korkmamak, esası üzerine kurulu olan Melâmîlik şu ayetlere dayandırılmıştır: “Ey iman edenler! Sizden kim dininden dönerse bilsin ki Allah, sevdiği ve kendisini seven, mü’minlere karşı alçak gönüllü, kâfirlere karşı onurlu ve zorlu bir toplum getirecektir. Bunlar Allah yolunda cihad ederler ve hiçbir kınayanın kınamasından korkmazlar.” (Mâide 5/54) “Kendinikınayan nefseyeminederim” (Kıyamet 75/2) Halkı hak ve hakikate davet edenler, insanlığın başlangıcından beri hep kınanmışlardır. Bu yüzden kınanmayı göze almak ve ona hiç aldırmamak gerekir. İbn-i Arâbî, melâmetîleri, bâtınlarında olan inançlarını açığa vurmayan sufilerin en üst tabakasında görür.² (Bolat, 2003, 16).

¹ Uludağ, Süleyman, Tasavvuf Terimleri Sözlüğü, İstanbul 1991, s. 324; Safer Baba, Tasavvuf Sözlüğü, 1998, s. 180; Ali Bolat, *Bir Tasavvuf Okulu Olarak Melâmetîlik*, İnsan Yayınları, İstanbul, 2003, s.15.

² Bolat, a.g.e., s.16.

Melâmîlik, VIII. Yüz yılın ortalarında Horasan'ın esnaf grubu arasın da reaksiyoner bir oluşum olarak doğmuş, eski Hint-İran kültürleriyle de beslenerek fütüvvet teşkilatının içinde gelişimini sürdürmüştür. Bazı araştırmacılar ise, bu tepki hareketinin önce Bağdat tasavvuf ekolü bünyesinde şekillendiğini ve Ebu Haşim es-Sufi (öl.150/767) ile Süfyan es-Sevri(öl.160/777) gibi mutasavvıflar tarafından temsil edildiğini belirtmektedirler.³

Hicri II. yy'ın ikinci yarısından itibaren başta İbrahim Edhem (öl.160/777) ve Şakik Belhî'nin (öl.194/809) özellikle "fakr" ve "tecerrüd" düşünceleri bağlamında Melâmîliği etkiledikleri bilinmekle beraber bu tasavvuf hareketine asıl kimliğini Hicri III. yy'da Hamdun Kassar vermiştir. Başlangıçta "fakr" ve "tecerrüd" gereği, kendilerini her türlü dünya işlerinden uzak tutmaya çalışan Melâmîler, Hamdun Kassar'ın sistemleştirdiği ilkeler doğrultusunda Allah'a ulaşmak için kendilerini aşağılayıp kınamayı, nefislerini kötölemeyi, yaptıkları iyilikleri gizleyerek, yalnızca kusurlarını göstermeyi düşüncelerinin temel felsefesi haline getirmişlerdir.⁴

Sufilerin Melmiliğe bakış açıları da farklı olmuştur. Bazı sufiler onları yüceltirken bazıları da onlara karşı olumsuz tavır takınmış, eleştirmişlerdir. Tasavvufufla ilgili ilk eser kaleme alan IV/X. yüzyıl müelliflerinden Serrâc el-Lüma'da, Kelâbâzî et-Taarrufta melâmet ve Melâmetiyye konusuna, Melâmî ricâline yer vermemiş, V/XI. yüzyıl sûfî müelliflerinden Abdülkerîm el-Kuşeyrî ise Nîşâburlu ve Sülemî'nin talebesi olmasına rağmen eserinde bu hususa deyinmeyip yalnız Hamdûn Kassâr, Ebû Hafs Haddâd gibi ilk Melâmetîler'i zikretmiştir. Melâmîlikle ilgili müstakil bir risale yazan Ebu Abdurrahman es-Sülemi (öl.412/1021)'nin Risâiletü'l-Melametiyye adlı risalesinin dışında tasavvuf klasikleri içinde yer

³ Muhammed Celâl, *et-Tasavvufu'l-İslamî fî Bağdâd*, Mısır 1972, 87; Işın, Ekrem, "Melamilik" DİA, İstanbul 1994, c.5, 380; Tek, Abdurrezzak, "Melamilik Ve Bursalı Melamiler", Bursa' Da Düinden Bugüne Tasavvuf Kültürü 2, Bursa Kültür Sanat Ve Turizm Vakfı yayınları, İstanbul, 2003, 226.

⁴ Hucvîrî, Ebu'l-Hasan Ali b. Osman el-, *Keşfü' l-Mahcûb, Hakikat Bîlgisi*, çev. Süleyman Uludağ, İstanbul 1996, 143-152; Kuşeyrî, Abdülkerim, *Kuşeyrî Risalesi*, çev. Süleyman Uludağ, İstanbul 1991, 138; Vicdani, Ebu Rıdvan Sadık, *Tomar-ı Turuk-ı Aliyye, Birinci Cüz: Melamilik*, İstanbul 1388, 19; Tek, age., 226.

alan Keşfü'l-Mahcub, Avarifü'l-Mearif, Fütuhâtü' l-Mekkiye ve Nefehâtü' l-Üns melamilige ve melimi şeyhlerinin sözlerine yer veren eserler arasındadır.

Melamilik tek başına bir tarikat olmaktan ziyade hemen hemen her tarikat da bir neşve, meşreb ve anlayış olarak yer almıştır. Özellikle Hâceganiyye-Nakşibendiyye, Kübreviye ve Mevleviye gibi büyük tarikatlara tesir eden Melamilik, Abdallar, Kalenderiler, Hayderiler, Câmiler gibi birçok batini mezhep ve mesleklerin doğmasında da etkili olmuştur.⁵ Melâmîliğin Kalenderîlik'le ilişkisi ilk defa Sühreverdî tarafından ele alınıp değerlendirilmiştir. Sühreverdî, Melâmîler'in hallerinin yüce, makamlarının aziz olduğunu, hadislerle ve sünnete bağlı bulunduklarını, amellerinde ihlâsa çok önem verdiklerini, fitneye kapılmış olanların zannettikleri kötülüklerin onlarda bulunmadığını; Kalenderîler'in ise kalp temizliğinin verdiği sarhoşlukla şer'î sınırları aştıklarını, Melâmîler'in kılık kıyafet, hareket ve davranışlarında sıradan insanlar gibi görünerek mânevî hallerini gizlemeye gayret gösterdiklerini, Kalenderîler'in ise bilinmeye ve bilinmemeye aldırış etmediklerini belirtir.⁶ Kalenderîler'i Melâmetîler'in samimi taklitçileri olarak tanımlayan ve onların bir de sahtekâr taklitçilerinin bulunduğunu belirten IX/XV. yüzyıl müelliflerinden Abdurrahman-ı Câmî'nin bu sözleri Sühreverdî'nin dile getirdiği hususu aydınlatan önemli tespitlerdir.⁷

Melamiler, kendilerine mahsus bir takım prensipler benimsemişlerdir. Bu prensipler, *Keşfu'l-Mahcûb*, *Avarifü'l-Ma'arif* gibi klasiklerde yer almakla birlikte, en geniş şekilde Sülemi'nin *Risaletü'l-Melametiyye'sinde* izah edilmektedir. Biz burada Melamiler'in karakteristik özellikleri ve düşünce tarzları ile ilgili bazı önemli prensiplerini aktarmakla iktifa edeceğiz.

“Melâmet erbabının çoğu, insanın sürekli oruç tutup, sükût edip, evrad okuyarak ve daha başka hareketlerde bulu-

⁵ Gölpınarlı, Abdalbaki, *Melamlık ve Melâmîler*, İstanbul 1992, s.14-15; a.müellif, *Türkiyede Mezhepler ve Tarikatlar*, İstanbul, trs., 253.

⁶ Sühreverdî, Ebu Hafs Şihâbeddîn, *Avarifü'l-Meârif*, ter.: H. Kamil Yılmaz, İrfan Gündüz, Vefa Yayıncılık, İstanbul 1990, 97-98.

⁷ Cami, Molla, *Nefehâtü'l-Üns Mim Hazarâti'l-Kuds*, ter.: Lamii Çelebi, sadeleştiren, Abdulkadir Akçiçek, Sağlam Kitabevi, İstanbul, trs., 40-41.

narak şöhret kazanmaya yönelmesi ve bu sıfatlarla bilinmesini sevmezlerdi.”⁸

İhlâssız yapılan ibadetlerin insanın felaketine neden olacağı konusunda Ebu Hafs şöyle demektedir: “Tanrına yaptığın ibadet kendini tanrılaştırmaya sebep olmasın. İbadet; vazifenolan hizmet ve kulluğu belirtmeğe vesile olsun. Çünkü ifa ettiği ibadete göz diken kimse nefesine ibadet etmiş olur.”⁹

“Melami odur ki, ne hayrı açığa çıkarır; ne de şerri gizler.”¹⁰

“Her hâl ve kârda, yüzüne gülse de yüz çevirse de, itaat etse de, isyan etse de nefisini itham etmektir. Nefisten korunmak için Melamiler selamlarını istemeyerek alanlara selam verirler, kendilerine isteyerek selam verenlerin selamlarını bırakırlar. Kendilerine hoş gelen kimselerle sohbet etmekten vazgeçerler ve kendilerine hakaret edenlerle düşüp kalkmayı tercih ederler. Kendilerinden yüz çevirenlere rağbet gösterirler ve kendilerine yüz verenlerden ise yüz çevirirler. Canı oturmak istediği zaman yola çıkar, canı yola çıkmak istediği zaman ise yerinden kıpırdamaz. Velhasıl bunların her hali böyledir. Nefislerinin istediğine karşı gelirler ve nefislerine rahat ve huzur veren her şeyi bırakırlar. Haklarında dedikoduya sebep olacak yerlerde otururlar ve böylece hallerinin anlaşılmamasına ve durumlarının herhangi bir itiraza uğramamasını isterler.”¹¹ Yani nefsin arzu ve isteklerinin zıddına hareket ederler.

“Melamiler, tembelliği ve miskinliği de reddederler. Çalışmak ve kazanmak şarttır. Bu anlayışta oldukları için, tasavvufun diğer kollarında olduğugibi, mahv ü fena ve terk-i dünyayı vuslata vesile saymazlar. Tarımı, ticaret ve zanaatı teşvik ederler. Onlar kimseden yardım istemedikleri gibi, ihtiyaçlarını da kimseye duyurmazlar.”¹²

Kısaca ifade edecek olursak; Melâmetin, insan benliğinin, şekle ve realitenin aldatıcı görünümüne karşı koymasındır, diyebiliriz.

⁸ Ebu Abdurrahman es-Süleri, *Risaletü'l-Melametiyye-İslam Tarihinde İlk Melamet*, çev. Ömer Rıza Doğrul, İstanbul 1950, 127.

⁹ Sülemi, a.g.e., 124-125.

¹⁰ Cami, Nefehât, s.32.

¹¹ Sülemi, a.g.e., 112, 115.

¹² Türer, Osman, “Melamiliğe Dair”, *TürkDünyası Araştırmaları*, 1985, 37.

Çünkü dış görünüm daima insana doğru bilgiler vermeyebilir, zahiri taraf, arkasını gizler. Âlemde de durum böyledir. Öyleyse görünüşe aldanmamak ve ona birinci dereceden değer vermemek gerekir. Melâmet, hakikati arayan insanın en önemli sermayesidir. Hiç kimsenin kınamasına aldırmaksızın hak ve hakikat yolunda yürümek gerekir.

Bayramilik

Bayramiyye; Anadolu topraklarında doğup büyüyen meşhur sûfi Hacı Bayram-ı Veli (ö. 883/1430)'ye nispet edilen bir tarikatır. Ankara'da teşekkül eden, bir Türk tarikatı olan Bayramiyye, Hacı Bayram Veli'nin sağlığında büyük bir yaygınlık kazanmıştır. Kaynaklar bu tarikatın kuruluşunu Hacı Bayram Veli'nin üstadı ve müşidi Ebu Hamüdüddin Aksarayî'nin vefat tarihinden sonra, Hacı Bayram Veli'nin Ankara'ya dönüp 815/1412 li yıllarda irşad faaliyetlerine başladığı seneler olarak belirlemektedirler. Bu tarihten itibaren II. Murad tarafından Edirne'ye çağırılmasına kadar geçen süre tarikatın kuruluş dönemi sayılabilir.¹³

Hacı Bayram- Veli'nin Ankara'ya şeyh olarak döndüğü yıllarda, Anadolu'da siyasi karışıklıkların had safhaya ulaştığı görülmektedir. Bu siyasi çalkantılar, ahlaki, iktisadi ve içtimai bozuklukların artmasına sebep olmuştur. Hacı Bayram'ın damadı Eşrefoğlu Rumi; Zamanın bozulduğu, dervişlerin hallerinin değiştiği, günah işleme ve nifakın çoğaldığı, gerçek şeyhin kalmadığı, aynı zamanda şeyhlere itibarın azaldığı, yöneticilerin zulmetmeye başladığı, hâkimlerin rüşvet yiyici, ilme uymaz ve ilmi kendi yorumları doğrultusunda yorumladıkları, müderrislerin günaha daldığı, din âlimlerinin azaldığı, vaizlerin, mescidlerde va'z etmeyi, para toplama vasıtası edindiği, bey, zabıt ve ayan kapısında yüz bulmayan âlimler, şeyhlik yolunu tutup, bu vesile ile halkın elindeki mala göz dikmeye başladığı, bu gibi sahte şeyhlerin, bazı sufilerin sözlerini ezberleyip meclislerde bu sözleri söyleyerek, kendilerini hal ehli gibi gösterip etraflarına mürid topladıkları ve bu müridlerin

¹³Fuat Bayramoğlu - Nihat Azamat, "Bayramiyye", DİA, c. 5, s. 269.

meclislerde kafa sallayıp sessiz kalarak, gösteriş yapıp halk arasında şöhret bulmaya çalıştıklarını,¹⁴ ifade ederek bu devre ait bozuklukları dile getirmektedir.

Sosyal çözülmenin arttığı bu dönemde, Hacı Bayram-ı Veli'nin müderrisliği bırakıp halkın arasına karışması, tasavvuf yoluyla yozlaşmaya dur demesi, asıl bir hareket olarak takdir edilmelidir. Hacı Bayram Ankara'ya dönünce Anadolu'nun manevi ıslahı bağlamında hemen manevi terbiyeye başlar. Fakat bir eğitim müessesesi olan zaviyeye ihtiyacı vardır. Zaviyesini Ankara Kalesi dışında, bugünkü ulus civarında bir tepe üzerinde, eski Hıristiyan mabedi olan Ogüst tapınağı bitişiğinde kurar. Bu zaviye üç kere tamir edilmiş ve günümüze kadar gelmiştir. Fakat 1925 senesinde tekkelerin kapatılmasına dair kanun çıkınca, sadece "cami" fonksiyonunu icra eder hale gelmiştir.¹⁵

Hacı Bayram-ı Veli'nin ilmi kariyeri ve medrese mensubu olması Anadolu'da güven telkin etmektedir. Onun bu yönü, tarihin bu topraklarda hızla yayılmasına da vesile olmuştur. Sultan II. Murad'ın 1421'de tahta geçip, kısa bir süre sonra, Hacı Bayram'ı Edirne'ye soruşturma maksadı ile davetinin **nedeni şöyle tahmin edilmektedir.**

Ankara Savaşından sonra Anadolu'da Türk birliği bozulmuş ve sonrasında bu birliğin sağlanması için pek çok mücadeleler verilmiştir. Yönetim en ufak hareketten, tehlikeden, hileden, isyandan şüphe edecek derecede hassastır. Ülkenin doğusunda Ankara'da ortaya çıkan Bayramî hareketi topladığı tarafların sayısı göz önüne alındığında yönetimin dikkatini çekecek boyutlardadır. Sultan II. Murat on yedi yaşında devlet yönetimine geçmişti ve yönetimdeki tecrübesizliği kulağına gelen haberlerden kolayca etkilenmesine neden olmaktadır¹⁶.

II. Murad, Edirne'ye getirilen Hacı Bayrâm-ı Velî ile görüşünce hakkındaki söylentilerin doğru olmadığını anlamış, büyüklüğünü kabul etmiş ve ondan özür dileyerek Ankara'ya dönmesine izin

¹⁴ Cebecioğlu, Ethem, *Hacı Bayram Veli*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1991, s. 48-49.

¹⁵ Cebecioğlu, a.g.e., s. 50-51.

¹⁶ Cebecioğlu, a.g.e., s. 56-59.

vermiş, ayrıca Bayramiyye mensuplarından vergi alınmamasını emretmiştir. Edirne’de Hacı Bayram adına bir mahalle ve zâviye ile çeşitli vakıflar da kurulmuştur (Gökbilgin, s. 36).

Hacı Bayram’ın Ankara’ya dönüşünden ölümüne kadar geçen yaklaşık on yıllık süre Bayramiyye’nin devlet nezdinde meşruiyet ve itibar kazandığı ve Sünnî temeller üzerinde gelişmesini tamamladığı dönem olmuştur. Bayramîler’in vergiden muaf tutulmaları yüzünden Ankara ve çevresinde vergi toplanamaz hale geldiğinin II. Murad’a haber verilmesi, padişahın da Hacı Bayram’dan kaç müridi olduğunu kendisine bildirmesini istemesiyle ilgili meşhur menkıbe (bk. Sarı Abdullah, *Semerâtü’l-fuâd*, s. 240) Bayramiyye’nin bu yıllardaki yaygınlık derecesi hakkında fikir verecek niteliktedir.

Bayramilik, Hacı Bayram-ı Veli’nin yetiştirdiği öğrenciler aracılığı ile Osmanlı Devleti’nin hemen hemen her yerinde yayılmıştır. Bayramilik zamanla Anadolu sınırlarını aşarak, Macaristan’a kadar Avrupa topraklarında Mısır’a kadar Afrika topraklarında yayılmıştır. İletişim imkânlarının yeterince gelişmemiş olmasına rağmen, o dönemde kısa zamanda gelişmenin bu seviyeye ulaşması Hacı Bayram-ı Veli’nin, Anadolu insanınca kabul edildiğinin delilidir.¹⁷

Bayrami Tarikatı hakkındaki bilgiler sadece Türk müelliflerin yazdığı eserlerde yer almaktadır. Kaynaklarda Hacı Bayrâm-ı Veli’nin çok etkili sohbeti olduğu ve birçok kişiyi “zirve-i velâyet”e ulaştırdığı; vefatından sonra ise Bayramiyye, Akşemseddin’e (ö. 863/1459) nisbet edilen Şemsiyye ve Ömer Sikkînî’ye (ö. 880/1475) nisbet edilen Melâmîyye adlı iki büyük aslî kola ayrıldığı, esas Bayramiyye’nin adı geçen kollardan Şemsiyye tarafından sürdürüldüğü ifade edilmektedir.¹⁸

Bayramilik -Melamilik ilişkisi

Bayramilikte Melami neşvesinin izlerini Bayrami tarikatı adına nisbet edilen Hac-ı Bayram-ı Veli ve onun mürşidi Somuncu Ba-

¹⁷ Cebecioğlu, a.g.e., s.54-55.

¹⁸ Lâmiî, *Nefehât*, s. 1077-1078; Hüseyin Enîsî, *Manâkib-i Akşemseddin*, haz. A. İhsan Yurd-
Mustafa S. Kaçalın, Akşemseddin, *Hayatı ve Eserleri içinde*, İstanbul 1994, s. 103.

ba diye meşhur olan Hamîdüddin Aksarâyî'nin hayatlarında görmekteyiz. Hacı Bayram-ı Vel'nin müşşidi Hamîdüddin Aksarâyî, seyrü sülûkünü tamamladıktan sonra şeyhi kendisine hilafet verip Anadolu'ya gönderir. O da gelip Bursa'ya yerleşir.¹⁹ Kaynaklarda yer alan ifadelerden Somuncu Baba'nın Bursa'ya geldiği ilk yıllarda pek ön plana çıkmadığı ve kendini halktan gizlemeyi tercih ettiği belirtilmektedir. Bu dönemde onun eşeğiyle ormandan odun getirip bu odunlarla ekmek pişirdiği ve ekmekleri sırtına yüklenerek sokak sokak dolaşıp “somunlar, müminler!” diyerek halka dağıttığı rivayet edilmektedir.²⁰ Bu davranışından dolayı kendisine Ekmekçi Koca veya Somuncu Baba lakabının verildiği bilinmektedir.

Somuncu Baba, bu şekilde halk içine karışıp melâmî meşrep bir hayat sürerken Ulucami'nin açılışı sırasında Emîr Sultan tarafından Osmanlı Sultanı Yıldırım Bayezid ile tanıştırılır. Kaynakların belirttiğine göre, Yıldırım Beyazid'in damadı olan Emîr Sultan, kendisine yapılan hutbe okuma teklifini, “Gavs-ı a'zam şu anda bu şehirdedir, onların mübarek varlığı varken halka nasihat ve hitap etmeyi bize teklif etmen münasip değildir” diyerek reddeder ve bu görevin Somuncu Baba'ya verilmesini tavsiye eder. Bunun üzerine Yıldırım Bayezid, cuma namazını kıldırma ve hutbe okuma görevini Somuncu Baba'ya tevcih edince o da mecburen hutbe-ye çıkmak zorunda kalır, namazdan sonra verdiği vaazda Fâtîha sûresini yedi farklı şekilde tefsir ederek Molla Fenârî'nin karşılaşmış olduğu bir güçlüğü de halleder.²¹ Somuncu Baba'nın başta padişah olmak üzere herkesi etkilediği, hatta bu olaydan sonra Molla Fenârî'nin kendisine mürid olduğu rivayet edilir²² Bu olayın ardından sırrının açığa çıkması, halk ve iktidar nezdinde tanınan bir şahsiyet haline gelmesi, kendisine yönelik ilginin gitgide artması, halkın arasına karışıp sakin bir hayat sürmeyi daha çok tercih eden Somuncu Baba'yı bunaltır ve çareyi Bursa'dan ayrılmakta bulur. Bu davranışı onun Melami neşveye sahip bir mutasavvıf olduğu

¹⁹ Sarı Abdullah Efendi, *Semerâtü'l-Fuâd*, İstanbul 1288, s. 230.

²⁰ Lâmiî, *Nefehât* s. 683; *Mecdî*, s. 75; Hoca Sâdeddin, II, 425; Sarı Abdullah Efendi, s. 231.

²¹ Sarı Abdullah Efendi, *Semerâtü'l-Fuâd*, s. 231; İsmâil Hakkı Bursevî, s. 71-72; *Harîrizâde*, *Tıbyân*, vr. 172b.

²² Lâmiî, *Nefehât* s. 683; Sarı Abdullah Efendi, *Semerâtü'l-Fuâd*, s. 232.

kanaatini vermektedir. Çünkü ilk dönem Melâmetîler de iyi amel-lerini gizleme taraftarı olmuşlar, kalbî ve fiilî amellerinin başkaları tarafından bilinmesini hoş karşılamadıkları gibi kendilerini fark ettirecek özelliklerle ortaya çıkmaktan da sakınmışlardır. Aynı şekilde öğrencisi Hacı Bayram'ın çiftçilik yaparak emeğiyle geçinmesi, müritleriyle imece usulü ekin kaldırması, esnaf arasında "Ahî Baba" diye tanınması çarşı pazar dolaşarak dilenmesi, sadaka ve zekât toplayıp müritlerine dağıtması onun da mürşidi gibi Melâmî meşrep bir sufi olduğunu göstermektedir.²³

Bilindiği gibi Hacı Bayram Veli'nin (ö. 833/1429) vefatıyla birlikte, Bayramiye tarikatının içinde eskiden beri var olan iki eğilim ortaya çıktığı görülmektedir: Akşemseddin'ne nisbet edilen Şemsiyye kolu ile Dede Ömer Sikkînî'nin çevresinde toplanan Melâmîye koludur. Bayrami tarikatı iki ana kola ayrılınca, bayrami dervişleri arasında Hacı Bayram Veli'nin hırka ve tacının gerçek sahibinin kim olduğu sorusu gündeme gelmiştir. Melâmî kaynakları, bu konuyla alakalı, Akşemseddin ile Dede Ömer arasında geçen bir menkıbe aktarmaktadırlar.

Aktarılan menkıbede, Bayrami Melâmiliği'nin doğuşunu hazırlayan en önemli iki nokta göze çarpmaktadır. Bu noktalardan biri, Hacı Bayram Veli'nin ölüm döşeğindeyken müridierinden su istemesi üzerine dervişlerden birinin suyu getirmesi, fakat Hacı Bayram-ı Veli'nin bu suyu içmeyerek sadece Dede Ömer'in getirdiği suyu içmesidir. İkincisi ise, Dede Ömer'in, Hacı Bayram Veli'nin vefatından sonra Akşemseddin'in kurduğu zikir halkasına katılmamasından dolayı Akşemseddin'in ondan taç ve hırkayı istemesi, bunun üzerine Dede Ömer'in üzerinde taç ve hırka olduğu halde büyükçe bir ateşe girmesi ve ateşten, üzerindeki taç ve hırka yanmış olarak çıkmasıdır.²⁴

Bu menkıbede aktarılan bilgiler bize Melâmiliğin Osmanlı dönemindeki en önemli temsilcisinin Hacı Bayram-ı Veli'nin hali-

²³"Bayramiyye", DİA; ayrıca bkz. La'lizâde Abdülbâki, *Sergüzeşt*, s. 17

²⁴Sarı Abdullah, *Semeratü'l-Fuâd*, s. 241-244; La'lizâde Abdülbâki, *Sergüzeşt*, İstanbul 1156, s. 18-19; Vicdani, Sadık, *Tomar-ı Turuku Aliyye: Melâmilik*, s. 34-47; Gölpinarlı, Abdülbâki, *Melâmilikve Melâmiler*, s. 40-42; Tek, Abdurrezzak, "Müstâkimmzâde (ö. 1202 h.)'nin Risâle-i Melâmîye-i Bayramiye Adlı Eseri İle İlgili Bir İnceleme", *Tasavvuf: İlmî ve Akademik Araştırma Dergisi*, 2001, cilt: III, sayı: 7, s. 252.

felerinden Bursa'lı Bıçakçı Ömer Dede olduğunu göstermektedir. Ömer Dede'nin temsil ettiği bu anlayışa ileride Bayramiyye-i Melâmîyye adı verilecektir.

Ondokuzuncu yüzyıl sûfî müelliflerinden Harîrîzâde Kemâleddin Efendi, tarikatlar ansiklopedisi ve tasavvuf metinleri antolojisi niteliğindeki *Tibyânü Vesâilî'l-Haķāik* adlı eserinde “Melâmîyye” başlığı altında üç tarikattan bahsetmektedir. Birincisi Hamdûn Kassâr'a nisbet edilen “Kassariyye”; ikinci olarak Ömer Dede Sikkînî'ye (ö. 880/1475) izâfe edilen “Melâmîyye-i Bayramiyye”; üçüncü olarak ise Muhammed Nûrî'l-Arabî'ye (ö. 1305/1888) nisbet edilen “Melâmîyye-i Nûriyye” olarak zikretmektedir.²⁵ Harîrîzâde'nin verdiği bilgiden hareketle Sâdık Vîcdânî de *Tomar-ı Turuk-ı Aliyye*'nin Melâmîyye cildinde Melâmîyye'yi ilk, orta ve son devir Melâmîliği şeklinde üç başlık altında incelemekte²⁶, Abdülbaki Gölpinarlı ise Melâmîlik ve Melâmîler adlı eserinde Vîcdânî'nin bu üçlü tasnifi dikkate alarak konuyu ilk devre Melâmîler'i (Melâmetîler), ikinci devre Melâmîler'i (Bayramîler) ve üçüncü devre Melâmîler'i diye ele almıştır.²⁷

Bayramî Melâmîliği, Hac-ı Bayram-ı Veli'nin vefatından sonra Bayramiyye tarikatından doğan bir kol olarak kabul edilmektedir. Ancak Bayramî Melâmîleri, kendilerini Bayramiyye tarikatının bir kolu değil tâbi bir devamı olarak görmüşler, Bayramî nisbesinin dışında kendilerini herhangi bir sıfatla nitelendirmemişlerdir. Bu düşüncemizi kaynaklarda Bayramî Melâmî kutubları olarak bilinen kimselerle ilgili verilen bilgiler desteklemektedir. Örneğin XVI. yüzyılda Abdurrahman el-Askerî, mürşidi Pîr Ali Aksarâyî için “Bayramî-tarik idi” ifadesini kullanmakta, diğer bir kutub İsmâil Ma'sûkî'nin mezar taşında “tarîkat-ı aliyye-i Bayrâmîyye” ibaresi bulunmaktadır. Yine Sârbân Ahmed, Lâmekânî İbrâhim Efendi ve Sunullah Gaybî gibi tarikata mensup şairlerin eserlerinde bu ismi benimseyip buna yer verdiklerine dair bir bilgi bulunmamaktadır.²⁸

²⁵ Harîrîzâde, *Tibyân*, III, vr. 140a-143b.

²⁶ Sâdık Vîcdânî, *Tomar-Melâmîlik*, s. 14-20.

²⁷ Abdülbaki Gölpinarlı, *Melâmîlik ve Melâmîler*, s. 3-16.

²⁸ Azamat, Nihat, “Melamiyye”, *DİA.*, c. 29, s. 30.

Tarikatın adını ilk defa XVIII. yüzyılda La'lîzâde Abdülbâki Efendi "tarîkat-ı alîyye-i Bayrâmîyye'den tâife-i Melâmîyye, tarîkat-ı Melâmîyye, Bayramîyye Melâmîyyesi" şeklinde zikretmiştir.²⁹

Bayramî Melâmîleri'nin fikir yapısının esasını Muhyiddin İbnü'l-Arabî'nin temellendirdiği vahdet-i vücûd, ona bağlı olarak hakikat-i Muhammediyye ve kutub inancı oluşturur. Onların bu konulardaki görüşlerini Hakîkî Bey, risâlesinde çok ayrıntılı olarak işlediği görülmektedir. Söz konusu eserde hakikat-ı Muhammediyye konusunda şu bilgiler verilmektedir: "Vücûd-ı mutlak bilinmeye muhabbet ettiğinde ilk olarak kendi nûrundan hakikat-i Muhammediyye'yi yarattı." Bu ifadesiyle Hakîkî Bey, hakikat-i Muhammediyye'nin aslının Hak olduğunu, ezelde bütün ruhların hakikat-i Muhammediyye'den ve hakikat-i Muhammediyye'nin de Hak'tan ayrı olmadığını, bütün mevcudatın zât-ı Hak'ta mâdum bulunduğunu, ikiliğin kesret âleminde ortaya çıktığını belirtir. Yine o eserde verilen bilgilere göre, Hakikat-i Muhammediyye'ye mazhar olan kişiye kutub denir. Bütün peygamberler zamanlarının kutublarıdır.³⁰

Ahmet Yaşar Ocak Bayramî Melâmîleri'nin kutub anlayışının temelini oluşturan vahdet-i vücûd meselesini vahdet-i mevcûd (panteizm) olarak yorumlamış, kutub kavramını da mânevî-metafizik bağlamından koparıp dünyevî-siyasî alana taşıyarak, kutbu temsil eden ve tarikatın irşad makamında bulunan kutubların siyasî iktidara karşı mehdîci (mesihanik) hareketlerin liderleri oldukları ve heteredoks düşüncesine sahip oldukları görüşünü ileri sürmektedir.³¹ Ancak Hakîkî Bey'in ifadesiyle "Kıble-i hakîkî ve Kâ'be-i ma'nevî" olduğuna inanılan kutbun³² ve masivayı gönüllerinden çıkarmakla yükümlü olan Bayramî-Melâmî'lerinin dünyevî iktidara yönelik girişimde bulunduklarını ve heteredoks düşüncesine sahip olduklarını iddia etmek doğru olmasa gerektir.

²⁹ La'lîzâde Abdülbâki Efendi, *Sergüzeşt*, s. 1, 4, 8.

³⁰ Hakîkî Bey, *İrşadnâme*, Süleymaniye Ktp., Mihrişah Sultan, nr. 203, vr. 52a-53b.

³¹ Ocak, Ahmet Yaşar, *Osmanlı Toplumunda Zındıklar*, s. 258-268; a.mlf., *Toplum ve Bilim*, sy. 83 [2000], s. 48-55; a.mlf. "Bayramilik Ve Osmanlı Tasavvuf Tarihindeki Yeri", *Uluslararası Hac-İ Bayram-ı Veli Sempozyumu*, 14-16 Aralık, 2012, Ankara, s. 13-20.

³² Hakîkî Bey, *İrşadnâme*, vr. 52b.

Çünkü kaynaklarda Bayrami Melâmî kutubların, mehdîlik iddiasıyla siyasî iktidara karşı hareket başlattıkları veya başlatacakları gerekçesiyle değil zındıklık ve ilhâd suçlamasıyla idam edildikleri belirtilmektedir. Zahir ulema tarafından zındıklıkla suçlanan sufi-lerin çoğunun suçlanma nedeni, tasavvufi seyr-i sülûk esnasında kendilerinden zuhur eden şatahat vari sözlerdir. Tasavvufi söylem içerisinde en üst düzeyde kompleks bir yapıya sahip olan şatahat, bütünüyle kulun Allah’a yönelişi ve vuslatı neticesinde zuhur ettiği için, salt metafizik bir tecrübeye dayalı ve metafiziğe yönelik ifadelerdir. Şatahat ifadeleri, tasavvuf alanında uzman olmayanların hemen hemen hiç anlayamadıkları bir husustur. Tasavvuf tarihi içinde sûfilerden nakledilen bu sözlere, açık seçik anlaşılamadığından müteşâbihât da denilmiştir. İlahî feyz ve güçlü tecelliler altında, kendinden geçip coşan sûfilerin, dışı itibarıyla akla ve şeriata aykırı gibi gelen bu sözlerinin anlaşılıp yorumlanması problemi, tarih boyunca sûfilerle zahir uleması arasında büyük tartışmalara sebep olmuştur. Öyle ki, bu ifadelerin zahirine taalluk eden yüzeysel ve ilkel yorumlamalar sebebiyle bazı sûfilerin şariat ve din dairesi dışına çıktıkları iddiası ile zındıklıkla suçlanmış hatta bazıları idam edilmişlerdir. Tasavvuf erbabına göre, sûfiler, bu ifadeleri, yaşadıkları derunî halin etkisi ve şiddetiyle kendi iradelerinin dışında, icbârî olarak düşünmeden söylerler. Bu hal geçtikten sonra da her hangi bir nefsanî benlik davasında bulunmaktan Allah’a sığınırılar. Bu nedenle onlar mazurdurlar.³³

İlk dönem Melâmetîler’inin temel özellikleri baş tarafta da ifade edildiği gibi, riya, kendini beğenme ve şöhret düşkünlüğü gibi nefsin tezâhürlerine karşı nefsi kınama (levm) yöntemiyle mücadele etme ve ihlâsî gerçekleştirme olduğu söylenebilir. Bu anlayışın sonucu olarak Melâmetîler iyi amellerini gizleme taraf-tarı olmuşlar, kalbî ve fiilî amellerinin başkaları tarafından bilinmesini hoş karşılamadıkları gibi kendilerini fark ettirecek özelliklerle ortaya çıkmaktan da sakınmışlar, bu sebeple diğer sûfiler

³³ Bu konuda geniş bir değerlendirme için bkz. Ethem Cebecioğlu, “Şatahât İbarelerinin Anlaşılmasına Doğru: Metodik Bir Deneme”, Tasavvuf: İlmî ve Akademik Araştırma Dergisi, yıl: 7 [2006], sayı: 17, ss. 7-27.

gibi özel kıyafetler giyinmeyip halktan biriymiş gibi görünmeyi tercih etmişlerdir.

Bu özellikler dikkate alındığında Bayrami Melamilerinin de ilk dönem Melamileri ile yakın bir ilişki içerisinde olduklarını yalnız vahdet-i vücûd ve bu anlayışa dayalı ortaya çıkan kutub ile ilgili görüşlerinde farklılık olduğunu söyleyebiliriz. Çünkü ilk dönem Melamilerinde bu iki düşünce bulunmamaktadır. İlk dönem Melamilerini İbn Teymiyye'nin bile takdirle andığını fakat Bayrami Melamiliği mensuplarının zahir ülama tarafından mühlid ve zındıklıkla suçlandığını hatta bazı kutublarının idamına fetva verdikleri bilinmektedir. Genel olarak Melâmetilik, sûfilerin âdâb-erkân ve kıyafetlerine muhalif bir hareket olarak değerlendirilmiştir. Bilindiği gibi, sûfilerin, daha sonraki dönemlerde tarikatlar şeklinde örgütlenip kendilerine özgü yaşam tarzı ve kıyafetlerle halktan ayrılmalarına karşılık ilk dönem melâmet ehli bunlara gerek duymamış ve kendilerine toplum içinde ayrı bir zümre görünümü vermeyi uygun bulmamışlardır.³⁴ Bu anlayış sonraki dönem Melamilerinin de benimsediği bir anlayış olduğunu söyleye biliriz

Sonuç olarak şunu söyleye biliriz: Bazı cereyanlar, yaşadığı toplumu derinden etkileyerek varlığını yüzyıllar boyu sürdürmeyi başaramışlardır. İşte bunlardan biri de tasavvuf kültürü üzerinde derin etkisi olan Melâmilik ekolüdür. Hicri III yüzyılda tarih sahnesine çıkan bu ekol, her dönemde taraftar ve aleyhtar bulmuştur. Hemen her tarikatı belli oranda etkisi altına alan bu akım.özellikle İkinci Devre Melamileri olarak da tanınan Bayramiye Melamileri'nin Vahdet-i Vücûd düşüncesini benimsemelerinden sonra gerek zahir ülama, gerek idareciler, gerekse sufiler tarafından eleştirilmişlerdir. Savundukları bu anlayış nedeniyle Osmanlı Devleti tarafından zaman zaman baskı altında tutulmuş, şeyh ve dervişleri koğuşturmaya uğramış, hapis ve sürgün edilmiş, bir kısmı da idam edilmekten kurtulamamışlardır.

³⁴ Azamat, Nihat, "Melamiyye", DİA., c. 29, s. 27.

Kaynakça

- Bolat, Ali, *Bir Tasavvuf Okulu Olarak Melâmetilik*, İnsan Yayınları, İstanbul, 2003.
- Cami, Molla, Nefehâtü'l-Üns Mim Hazarâti'l-Kuds, ter.; Lamii Çelebi, sadeleştiren, Abdulkadir Akçiçek, Sağlam Kitabevi, İstanbul, trs.
- Cebecioğlu, Ethem Cebecioğlu, *Hacı Bayram Veli*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1991.
- Fuat Bayramoğlu – Nihat Azamat, “Bayramiyye”, DİA, c. 5, s. 269.
- Gölpınarlı, Abdalbaki, *Melamlık ve Melâmiler*, İstanbul 1992, s.14-15; a.müellif, *Türkiyede Mezhepler ve Tarikatlar*, İstanbul, trs.
- Hakîkî Bey, İrşadnâme, Süleymaniye Ktp., Mihrîşah Sultan, nr. 203.
- Harîrîzâde, M. Kemilleddin, *Tibyânü'l-Vesâ'il-Hakôik f Beyani Selôsili't-Taraik*, Süleymaniye ktp., İbrahim Efendi, nr.:430-432.
- Hucvîrî, Ebu'l-Hasan Ali b. Osman el-, *Keşfü'l-Mahcûb, Hakikat Bilgisi*, çev. Süleyman Uludağ, İstanbul 1996.
- Hüseyin Enîsî, *Manâkib-i Akşemsed-din*, haz. A. İhsanYurd-Mustafa S. Kaçalın, Akşemseddin, Hayatı ve Eserleri içinde, İstanbul 1994.
- İşin, Ekrem, “Melamilik”, DİA., İstanbul 1994, c.5.
- Kuşeyri, Abdulkirim, Kuşeyrî *Risalesi*, çev. Süleyman Uludağ, İstanbul 1991.
- La'lîzâde Abdülbâkî, 5ergüzeşt, İstanbul 1156.
- Muhammed Celâl, *et-Tasavvufu'l-İslamî fî Bağdâd*, Mısır 1972.
- Ocak, Ahmet Yaşar, Osmanlı Toplumunda Zındıklar, s. 258-268; a.mlf., Toplum ve Bilim, sy. 83 [2000], s. 48-55.
- Safer Baba, Tasavvuf Sözlüğü, 1998.
- Sarı Abdullah Efendi, Semerâtü'l-Fuâd, İstanbul 1288, s. 230.
- Sühreverdî, Ebu Hafz Şihâbeddîn, Avarifü'l-Meârif, ter.: H. Kamil Yılmaz, İrfan Gündüz, Vefa Yayıncılık, İstanbul 1990, 97-98.
- Sülemi, Ebu Abdurrahman, *Risaletü'l-Melametiyye-İslam Tarihinde İlk Melamet*, çev. Ömer Rıza Doğrul, İstanbul 1950,127.
- Tek, Abdurrezzak, “Melamilik Ve Bursalı Melamiler”, Bursa’ Da Düünden Bugüne Tasavvuf Kültürü 2, Bursa Kültür Sanat Ve Turizm Vakfı yayınları, İstanbul,2003.
- Tek, Abdurrezzak, “Müstakîmzâde (ö. 1202 h.)’nin Risâle-i Melâmiye-i Bayramiye Adlı Eseri İle İlgili Bir İnceleme”, *Tasavvuf: İlmî ve Akademik Araştırma Dergisi*, 2001, cilt: III, sayı: 7, s. 252.
- Türer, Osman, “Melamilîğe Dair”, TürkDünyası Araştırmaları, 1985, 37
- Uludağ, Süleyman, Tasavvuf Terimleri Sözlüğü, İstanbul 1991.
- Vicdani, Ebu Rıdvan Sadık, Tomar-ı Turuk-ı Aliyye, Birinci Cüz: Melamilik, İstanbul1388.